

УДК 342.7:613.94

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.22>

КОМПЛЕКСНІСТЬ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРАВА НА РЕПРОДУКЦІЮ

Галайко А.М.,

здобувач національного університету

«Львівська політехніка»

ORCID: 0009-0007-9636-2469

e-mail: halaaret@i.ua

Галайко А.М. Комплексність правової природи права на репродукцію.

У цій статті розглянуто репродуктивне здоров'я як важливу складову фізичного та психічного благополуччя сучасного суспільства. Вона акцентує увагу на широкому спектрі послуг та інформації, що охоплює сексуальне та репродуктивне здоров'я, контрацепцію, планування сім'ї, лікування статевих захворювань, вагітність та пологи. Вказано, що Дієвість захисту репродуктивного здоров'я підтримується міжнародними нормами, включаючи Цілі сталого розвитку № 3, та базується на принципах гідності, рівності та права на вільний вибір. Підкреслюється, що репродуктивне здоров'я є основоположним правом людини, яке безпосередньо пов'язане з правом на життя та здоров'я. Дослідження цієї сфери допомагає з'ясувати ефективність правових норм та заходів захисту, також стаття висвітлює проблему дискримінації, зокрема за ознакою статі, у контексті репродуктивного здоров'я, і підкреслює важливість боротьби з цією нерівністю. Крім того, стаття вказує на важливість доступу до інформації про репродуктивне здоров'я як ключового аспекту прав людини, що сприяє освіті та інформуванню громадськості.

Стаття також розглядає складну природу права на репродукцію, яка включає біологічні, правові, етичні та соціальні аспекти, що взаємодіють між собою та вимагають уважного балансу між правами людини, етичними принципами та соціальними потребами.

Мотивовано, що право на репродукцію передбачає право кожної особи на вільний вибір щодо сексуальної поведінки, планування сім'ї та доступу до якісних послуг репродуктивного здоров'я, однак реалізація цих прав може зіштовхнутися з етичними та моральними дилеммами, а також з різними підходами до правового регулювання у різних країнах. Також важливим аспектом є соціальний аспект, який включає в себе доступність та якість послуг репродуктивного здоров'я, а також врахування соціокультурних норм та цінностей. Констатовано, що всі ці аспекти вимагають уважного балансу між правами людини, етичними принципами та соціальними потребами, з метою забезпечення на-

лежного захисту та підтримки репродуктивного здоров'я кожної людини.

Ключові слова: репродуктивне здоров'я, право на репродукцію, правове регулювання, моральні проблеми, дискримінація, рівність прав чоловіків і жінок.

Halaiko A.M. Complexity of the legal nature of the right to reproduction.

This article examines reproductive health as an important component of physical and mental well-being in modern society. It focuses on a wide range of services and information covering sexual and reproductive health, contraception, family planning, STD treatment, pregnancy and childbirth. It is indicated that the effectiveness of reproductive health protection is supported by international norms, including the Sustainable Development Goals No. 3, and is based on the principles of dignity, equality and the right to free choice. It is emphasized that reproductive health is a fundamental human right, which is directly related to the right to life and health. Research in this area helps to clarify the effectiveness of legal norms and protection measures, the article also highlights the problem of discrimination, particularly on the basis of gender, in the context of reproductive health, and emphasizes the importance of combating this inequality. In addition, the article points to the importance of access to information about reproductive health as a key aspect of human rights that contributes to public education and awareness.

The article also considers the complex nature of the right to reproduction, which includes biological, legal, ethical and social aspects that interact with each other and require a careful balance between human rights, ethical principles and social needs.

It is motivated that the right to reproduction implies the right of each individual to make free choices regarding sexual behavior, family planning and access to quality reproductive health services, but the realization of these rights may face ethical and moral dilemmas, as well as different approaches to legal regulation in different countries. Also important is the social aspect, which includes the availability and quality

of reproductive health services, as well as taking into account socio-cultural norms and values. It was found that all these aspects require a careful balance between human rights, ethical principles and social needs, in order to ensure adequate protection and support of the reproductive health of each person.

Key words: reproductive health, right to reproduction, legal regulation, moral problems, discrimination, equal rights of men and women.

Постановка проблеми. Питання репродуктивного здоров'я нині є особливо актуальною проблематикою в світлі екологічних проблем та демографічної політики держави. Вивчення проблем захисту репродуктивного здоров'я у контексті прав людини є надзвичайно актуальним. Поснемо свою позицію в наступних аспектах. По-перше, репродуктивне здоров'я безпосередньо пов'язане з основоположним правом людини на життя та здоров'я, тому вивчення проблем вказаної сфери допомагає розуміти, наскільки ефективно права на репродуктивне здоров'я та ефективні правові норми щодо захисту цього права. По-друге, саме сфера репродуктивного здоров'я супроводжується проявами дискримінації за різними ознаками, передусім за ознакою статі. В контексті боротьби за рівність та проти дискримінації проблема захисту репродуктивних прав є дуже вагомою. Деякі аспекти репродуктивного здоров'я, такі як доступ до абортів або контрацепції, можуть бути обмеженими через законодавство або культурні норми, що є формами дискримінації, а вивчення цих проблем допомагає виявити та боротися з такими формами нерівності та дискримінації. Багато питань репродуктивного здоров'я, зокрема аборти та доступ до контрацептивів, мають прямий вплив на жінок, тому рефлексія щодо правового статусу та реалізації цих прав допомагає у виявленні потреб та захисті прав жінок у сфері репродуктивного здоров'я. По-третє, через реалізацію права на інформацію відбувається доступ до послуг та даних, що стосується репродуктивного здоров'я людини. Доступ до інформації про репродуктивне здоров'я, включаючи сексуальність та репродуктивні права, є ключовим аспектом прав людини, дослідження проблем захисту репродуктивного здоров'я у праві сприяє створенню умов для освіти та інформування населення про їхні права та можливості.

Стан дослідження. Безумовно, що проблеми прав пацієнтів мають резонансний характер і є предметом дослідження у низці наукових доробок як в галузі юриспруденції такі і в межах суміжних наук. Більшість проблем розглядаються з погляду галузевого правознавства, зокрема в контексті новоствореної нещодавно комплексної галузі – медичне право. Особли-

вою цінністю відзначаються наукові доробки Д. Белов, М. Белова, М. Бліхар, І. Венедіктова, Д. Гергеля, І. Жаровської, С. Стеценко, І. Сенюти, Ю. Турянського, В. Третьякової, М. Щирби та ін. Поряд з цим інститут репродуктивних прав часто залишається поза комплексною увагою науковців.

Метою цієї статті є аналіз правової природи права людини на репродукцію в його комплексному вияві.

Виклад основних положень. Репродуктивне здоров'я в сучасному світі є важливою складовою загального фізичного та психічного благополуччя людей. Воно охоплює широкий спектр аспектів, включаючи доступ до інформації про сексуальне та репродуктивне здоров'я, послуг з контрацепції, планування сім'ї, лікування статевих захворювань, вагітність та пологи.

Право на репродуктивне здоров'я підтримується міжнародними документами та нормативними актами, спрямованими на захист прав людини. У 2015 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй схвалила 17 цілей сталого розвитку (ЦСР) з метою сприяння організаційній функціональності та інтеграції сталого розвитку, а отже, для задоволення поточних і майбутніх потреб зацікавлених сторін і забезпечення кращого та сталого майбутнього для всіх, збалансування економічного, соціального та екологічного розвитку. Ціль сталого розвитку № 3 найбільш прямо стосується репродукції і репродуктивного здоров'я «Забезпечення здоров'я та сприяння добробуту для всіх у всіх вікових групах». Однією з підцілей цієї цілі є «Забезпечення всім належного доступу до сексуального та репродуктивного здоров'я і репродуктивних прав відповідно до принципів прав людини», котра визначає важливість доступу до інформації та послуг у галузі репродуктивного здоров'я для всіх людей, незалежно від їхньої статі, віку та соціального статусу, вказуючи на необхідність забезпечення гідного стану здоров'я для всіх груп населення, включаючи зменшення смертності матерів та немовлят, покращення якості життя та забезпечення доступу до необхідних медичних послуг. Ця ціль також визначає важливість захисту репродуктивних прав людей та забезпечення їхнього права на вільний вибір у сфері сімейного планування та репродукції. Вона підкреслює необхідність усунення будь-яких обмежень або дискримінації, які можуть перешкоджати людям у здійсненні їхніх репродуктивних прав.

Міжнародно визнаними головними принципами репродуктивного здоров'я є гідність, невід'ємність, рівність та право на вільний вибір. В сучасному світі акцент робиться на розвиток гендерної рівності, забезпечення доступу до

якісних медичних послуг, освіти та підтримки для всіх шарів населення, незалежно від статі, віку та соціального статусу. Репродуктивне здоров'я є важливою складовою сталого розвитку суспільства, оскільки воно сприяє зменшенню смертності матерів та дітей, підвищенню рівня освіти та економічного розвитку.

Репродуктивне здоров'я людини має комплексний характер, тому захист права репродукцію має складну онтологічно-правову природу, яка визначається як біологічними аспектами людського репродуктивного процесу, так і соціально-правовими взаємозв'язками. Право на репродукцію – це складна та багатогранна концепція, яка включає в себе не лише право на вибір материнства або батьківства, але й ряд інших аспектів, які стосуються репродуктивного здоров'я, соціального благополуччя та гендерної рівності.

До таких аспектів первинно віднесемо біологічну складову цього права, адже з погляду біології, фізіології та психології, право на репродукцію впливає з природного бажання людини мати дітей, як це вбачається в інстинкті продовження роду та включає в себе можливість здійснення сексуальних відносин, концепцію, вагітність і народження дитини.

Право на репродукцію також вміщує в собі етичних контекст, враховуючи моральні аспекти пов'язані з відповідальністю за народження та виховання дітей, а також з підтримкою та захистом прав дитини, включає в себе обов'язок відповідально ставитися до створених дітей та забезпечення належних умов для їхнього фізичного, емоційного та соціального розвитку. Етичний аспект включає в себе питання планування сім'ї, зокрема вибір оптимального часу та кількості дітей, які можуть бути здоровими та морально підготовленими для прийняття в сім'ю. Етика вимагає, щоб при репродукції було враховано інтереси та права дитини, яка буде народжена, створення умов для її здорового розвитку, захисту від будь-якого виду насильства або зловживання та забезпечення поваги до її особистості.

Поряд з цим слід говорити про суттєвий дисонанс між правовим регулюванням права на репродукцію та морально-етичними нормами суспільства. На думку основоположника біомедичного напрямку у праві С. Фрая, існує суттєвий ризик конфлікту цінностей, який стає суперечка між біоетикою, особистими цінностями та світоглядом [1]. Правова система повинна врегульовувати ці розбіжності. Державна ідеологія визначає пріоритет моральних цінностей чи правових принципів, при цьому саме держава в межах своєї території вказує на домінування, оскільки міжнародних світових визнаних стандартів не існує. Наприклад, у німецькій правовій

системі застереження про совість є домінуючим перед показаннями до певної медичної діяльності, зокрема медичний персонал має право відмовитися від участі в процедурі абортів та не брати участь у процедурах на ембріонах [2, с. 257]. На противагу у Канаді, деяких штатах США та Швеції аборти легалізовано, і медичні працівники зазвичай не можуть відмовитися надавати медичну допомогу щодо абортів, якщо це входить у їхні обов'язки.

Прикладом дисонансу може також слугувати право жінки особисто вирішувати питання про репродукцію. В Україні до 12 тижня саме жінка має право вирішувати це питання, в Польщі аборт є забороненим з будь-яких підстав. У Чилі шукають золоту серединку – Конституційний трибунал цієї країни схвалив законопроект про декриміналізацію абортів у трьох конкретних випадках: коли життя вагітної людини знаходиться під загрозою, коли плід несумісний із позаматковим життям і коли вагітність є результатом зґвалтування [3].

Правовий аспект, безумовно також представлений у інституті репродуктивних прав людини, зокрема право на репродукцію можна визначити як право кожної людини на прийняття вільних, відповідальних та інформованих рішень щодо свого репродуктивного життя, включаючи доступ до послуг репродуктивного здоров'я, таких як сексуальна освіта, контрацепція, планування сім'ї та послуги вагітності та пологів. Вказане право базується на принципах недискримінації, свободи, конфіденційності, інформованості та поваги до індивідуального вибору, також включає в себе право на доступ до якісних та доступних послуг охорони здоров'я, які підтримують репродуктивне здоров'я та дозволяють здійснювати вільний та свідомий вибір щодо репродуктивного життя.

Парадокс полягає навіть в тому, що етичний аспект використовується для обґрунтування права на переривання вагітності. Як вказує Енн Фуреді, більшість аргументів на підтримку вільного доступу до абортів є прагматичними та утилітарними. Вони припускають, що абортів неможливо запобігти і що без місцевих юридичних послуг жінки подорожують до юрисдикцій, де їх можна отримати, обійшовши закон, тому поширюються аборти вдома [4]. Тому вказуючи на етичність права жінки на безпеку прихильники такого підходу обґрунтовують, що аборт має бути доступним без обмежень, коли його можна безпечно зробити.

Соціальний аспект права на репродукцію також займає важливе місце в дискусіях про права людини та суспільні цінності й охоплює широкий спектр аспектів, відносячись до культурних, економічних, гендерних та етичних вимірів репродуктивної поведінки та рішень. Врахуван-

ня соціального аспекту допомагає краще розуміти контекст, у якому люди здійснюють свої репродуктивні вибори та взаємодіють з системою охорони здоров'я.

З одного боку, соціальний аспект репродуктивного права включає в себе розгляд соціокультурних норм та цінностей, які впливають на репродуктивну поведінку людей, зокрема традиційні погляди на сім'ю, релігійні переконання, стереотипи щодо ролей гендерів та інші аспекти культури та суспільства, які впливають на відношення до репродукції.

З іншого боку, соціальний аспект включає аналіз доступності та якості послуг репродуктивного здоров'я, що має вирішальне значення для забезпечення репродуктивних прав. Недостатній доступ до контрацепції, планування сім'ї, абортів та інших послуг може обмежувати можливості людей здійснювати свої репродуктивні вибори, особливо для вразливих груп населення.

Крім того, соціальний аспект репродуктивного права враховує питання гендерної рівності та прав жінок. Забезпечення рівних можливостей для чоловіків та жінок у виборі та реалізації своїх репродуктивних прав є важливим аспектом боротьби зі стереотипами та нерівністю. Поряд з цим слід також говорити про рівність правової політики, оскільки, як вказують відомі науковці в цій сфері нині доречно захищати також й репродуктивні права чоловіків, оскільки є практика їх дискримінації порівняно з жінками. І. Жаровська, М. Бліхар, Р. Матківська та Л. Черкасова вказують, що «пряма й непряма форма дискримінації, утиски і стереотипи проявляються не тільки щодо жінок, а й чоловіків» [5, с. 112].

Висновок. Репродуктивне здоров'я є необхідною складовою фізичного та психічного благополуччя сучасного суспільства, охоплюючи широкий спектр послуг та інформації щодо сексуального та репродуктивного здоров'я, контрацепції, планування сім'ї, а також лікування статевих захворювань, вагітності та пологів. Захист цього права підтримується міжнародними нормами, включаючи Цілі сталого розвитку № 3, що наголошує важливість доступу до сексуального та репродуктивного здоров'я для всіх, відповідно до принципів прав людини. Репродуктивне здоров'я базується на принципах гідності, рівності та права на вільний вибір, сприяючи розвитку гендерної рівності та підвищенню якості

життя через зменшення смертності матерів та дітей та підвищення рівня освіти та економічного розвитку.

Право на репродукцію людини представляє собою складну сутнісну міжгалузеву природу біологічних, правових, етичних та соціальних аспектів, які взаємодіють між собою і формують основу для розуміння та захисту цього права. Право на репродукцію передбачає право кожної особи на вільний вибір щодо сексуальної поведінки, планування сім'ї та доступ до якісних послуг репродуктивного здоров'я, однак реалізація цих прав може зіштовхнутися з етичними та моральними дилемами, а також з різними підходами до правового регулювання у різних країнах. Також важливим аспектом є соціальний аспект, який включає в себе доступність та якість послуг репродуктивного здоров'я, а також врахування соціокультурних норм та цінностей. Всі ці аспекти вимагають уважного балансу між правами людини, етичними принципами та соціальними потребами, з метою забезпечення належного захисту та підтримки репродуктивного здоров'я кожної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fray S. T., *Etyka w praktyce pielęgniarstwie*, PTP, Warszawa, 1997.
2. Kościelny P. Informacja prawna dotycząca klauzuli sumienia w zawodach medycznych w Niemczech, *Zeszyty Prawnicze*, 2012, nr 3, s. 254–256.
3. Baba C.F., Casas L., Ramm A., Correa S., Biggs M.A. Medical and midwifery student attitudes toward moral acceptability and legality of abortion, following decriminalization of abortion in Chile. *Sexual & Reproductive Healthcare*. 2020. Vol. 24, 100502.
4. Furedi A. The Case Against "The Case Against". In: *The Moral Case for Abortion*. Palgrave Macmillan, Cham. 2021 URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-90189-9_4.
5. Жаровська І., Бліхар М., Матківська Р., Черкасова Л. Охорона репродуктивного здоров'я: міжнародний та вітчизняний досвід. *Репродуктивна ендокринологія*, 2022. Vol. 66, 109–117. <https://doi.org/10.18370/2309-4117.2022.66.109-117>.